

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Гетьмана Віталія Сергійовича
**«СПЕЦИФІКА ТЕОРІЙ ФРАНЦУЗЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ КІНЦЯ
XX – ПОЧАТКУ XXI СТ. ЩОДО СУТНОСТІ ТІЛА ТА
СТАВЛЕННЯ ДО НЬОГО»**
представленої на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 033 Філософія

Загальна оцінка роботи. Дисертаційна робота викладена на 203 сторінках та включає вступ, чотири розділи, кожен з яких завершується висновком, загальні висновки та список використаної літератури, що містить 194 джерела, з яких 141 – іноземними мовами. Список джерел повністю відповідає напрямку досліджень, не є надто розгалуженим і включає публікації авторів, які працювали або зараз працюють у цьому напрямку досліджень, або у міждисциплінарній площині. Назва роботи повністю відповідає змісту.

Актуальність. Актуальність роботи зумовлена цілою низкою найважливіших обставин. По-перше, актуальність обраної теми тілесності, тіла (*фр. corporéité, corps*) стала центральною у всесвітній філософії другої половини XX – на початку XXI століття, оскільки саме через тіло сьогодні переосмислюються гострі питання суб'єктності, свідомості, несвідомого, ідентичності, влади, гендеру, цифрових технологій та штучного інтелекту. У цьому контексті сучасна французька філософія знаходиться у фарватері зазначеної актуальної філософської проблематики, зокрема, розглядаючи цю тему в руслі феноменологічної, соціокультурної, психоаналітичної та постструктуралістської традиції. Більше того, актуальність вивчення проблеми тілесності і тіла у сучасній філософії сьогодні визначається суттєвими викликами, яких не існувало ще півстоліття тому. Це, насамперед, впровадження штучного інтелекту та біотехнологій, розвиток нейронауки та медичних технологій, широке впровадження цифровізації, які визначають появу віртуальної ідентичності у суб'єктів, накопичений людством пандемічний досвід

та гостра екологічна криза, які зумовлюють та розширюють трансгуманістичні та постгуманістичні процеси. Тому, при огляді сучасного стану досліджень проблематики тілесності, можна виділити декілька досить перспективних тенденцій, а саме – відхід від розуміння тіла як виключно біологічного об'єкта; як своєрідний додаток до свідомості, перехід до парадигми «втіленого суб'єкта», яка передбачає інтеграцію феноменології, теоретичного та клінічного психоаналізу, постструктуралізму та когнітивних наук, розвиток досліджень афекту та емоцій, посилення ролі міждисциплінарної при вивченні проблематики тілесності (філософія, медицина, нейронауки, антропологія, штучний інтелект тощо). По-друге, дисертант достатньо вдало поєднав дві дослідницькі перспективи – історико-філософську та культурно-онтологічну при дослідженні обраної теми щодо сутності тіла та феномену тілесності. Так, при ретельному використанні історико-філософського аналізу, показані основні виміри тіла в Античності (космологічність, калокагатійність, полісність), Середньовіччі (креаціонізм, персоналістичність, сотеріологічність), Новому часі (субстанційність, механістичність, автономність), сучасності (екзистенційність, масовість, технократичність), що дозволило продемонструвати усю глибину та складність обраної проблеми впродовж існування світової цивілізації. Разом з цим, автору в повній мірі вдалося розкрити змістовні особливості концепту тіла у французькій філософії на межі XX–XXI століть, а саме – у феноменологічному (концепт «самоданності» М. Анрі), психоаналітичному (концепт «Я-шкіри» Д. Анзьє), історично-культурному (концепт «рефлексивного тіла» Ф. Дагоньє та концепт «тактики тіла» Ж. Вігарелло), техно-філософському (концепт «протезу» Б. Стіглера), постструктуралістському (концепт «тіла-без-органів» Ж. Дельоза) плані. Це надало можливості поєднати вагомі самі по собі діахронічну та синхронічну перспективу, що дозволяє суттєво змінити дослідницьку оптику при розгляданні проблеми людини, тобто феномен тілесності та філософія тіла взагалі стали тим простором, де відбувається формування суб'єктності, місцем сходження різних їх форм та різновидів, які значущі самі по собі, починаючи від історико-культурних зразків тілесності, людського досвіду та переживання

самості, статевих відмінностей, і закінчуючи владними режимами, роллю технічних пристроїв та полем боротьби між організаційними структурами та іманентністю, усталеною формою та нескінченим процесом становлення «тіла без органів». По-третє, ця робота виходить далеко за межі проблематики, яку розробляє зараз українська філософська спільнота. Справа в тому, що практично відсутні роботи вітчизняних філософів, які займаються саме вивченням сучасної французької філософії, зокрема, початку ХХІ століття. На цей факт вказує і список джерел дисертації, який свідчить, що представлена дисертація є достатньо вагомим українським внеском в дослідження сучасної світової філософії. Треба звернути увагу, що цілісна реконструкція того, як у сучасній французькій філософії на межі століть складається єдине, хоча й досить суперечливе концептуальне поле тілесності, досі фактично відсутня в українській філософській літературі, що вказує на великі можливості для подальшого дослідження цієї проблематики.

Новизна. Результатами дослідження, що становлять наукову новизну, можна вважати наступні:

- вперше zostавлені та розглянуті в єдиній дослідницькій перспективі феноменологічно-афективний вимір тілесності (плоть, автоафекція, інтеркорпоральність), біополітичний та дисциплінарний вимір (тіло як об'єкт нормалізації, нагляду та контролю), онтологію спільної експозиції (тіло як спільна плотть, спільна вразливість), а також нейропластичний і травматичний вимір (тіло як пластична структура, що може бути зламаною й перезаписаною травмою).

- показано, що поняття тілесності трансформувалося від уявлення про тіло як зону провини, механізм, трудовий ресурс, «нормальне» продуктивне тіло (античні, патристичні, ранньомодерні та модерні моделі) до сучасних, розроблених в французькій філософії концепцій тілесності, як онтологічно первинного, політично керованого й етично навантаженого поля. Аргументовано, що перехід від тіла як «додатку» свідомості до тілесності як

умови світу та об'єкта біополітичного сортування є не лише концептуальною, а й історично зумовленою трансформацією.

- запропоновано оригінальну інтерпретацію сучасної французької філософії тіла як перехресної точки між феноменологією, біополітикою, нейронауками та медико-етичними режимами турботи: показано, що мова «плоті», «інтеркорпоральності», «подієвої даності», «пластичності» та «тіла, що вимагає турботи» задає цілісне понятійне поле, в межах якого тілесність одночасно постає як живий досвід, як об'єкт дисципліни та як предмет етичної вимоги.

- представлена концепція тіла як зразок людяності, де показано, що у сучасній французькій думці тілесність стає місцем вирішення питання про те, хто має бути видимим, оплакуваним, врятованим і включеним до режимів турботи, а хто – виштовхнутим за їх межі.

Уточнено змістовне наповнення цілої низки ключових понять, пов'язаних із тілесністю, у французьких концепціях кінця XX – початку XXI століття: «дисципліноване тіло», «біополітичне тіло», «спільна плоть», «пластичність», «тіло-архів травми» «плоть», «інтеркорпоральність», «експозиція», «насичена даність», «пластичність», «нейротравма», «тіло, що вимагає турботи». Вони об'єднані як елементи єдиного понятійного поля дослідження тілесності. Аргументовано, що ці поняття позначають не лише онтологічні характеристики, а й конкретні режими спостереження, експозиції, нормалізації, селекції та контролю тіл. Разом з цим це дозволяє описати, як тілесність одночасно є тим, що відчуває, і тим, що апелює до права на захист і відновлення.

Набуло достатньої прозорості розуміння, що тілесність вже не може розглядатися ані як чисто біологічна «даність», ані як суто приватний досвід: вона постає як місце перетину феноменологічної самоданості, біополітичних технологій управління життям, медико-етичних режимів турботи та практик публічної експозиції болю й травми.

Оцінка змісту роботи, її обґрунтованості та достовірності

Вступ. В розділі доводиться актуальність обраної теми дослідження, чітко сформувані мета, згідно мети встановлена низка дослідницьких завдань (загальною кількістю: 6), об'єкт та предмет дослідження та ретельно описані основні методи дисертаційного дослідження. Показана наукова новизна одержаних результатів, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, апробація результатів дослідження, публікації, структура та обсяг самої роботи.

Розділ 1. містить огляд літератури (підрозділ 1.1) та методологію дослідження за темою дисертаційного дослідження (підрозділ 1.2). Так, в підрозділі 1.1. (ст. 10- 25) здобувач наочно показав, що він опрацював достатню кількість наукових праць при розгляданні обраної теми дисертації. Здобувачем вивчено велику кількість монографічних досліджень, які присвячені темі роботи, зокрема, достатню кількість франкомовних та англomовних робіт. Треба зазначити, що опрацьовані здобувачем літературні джерела ще недостатньо або зовсім невідомі українській філософській спільноті. Автор дослідження виходячи з загальної установки, згідно з якої літературний огляд передбачає окрім наявності великої кількості джерел про тіло, повинен, також бути поділений на кілька відносно самостійних традицій. Тому було зроблено розподіл на різні великі літературні блоки. Вони зовсім по-різному відповідають на питання про те, чим є тіло та тілесність в онтологічному та культурно-історичному контексті в сучасній французькій філософії і чому саме тілесність стає актуальною проблемою для сучасних дослідників. Так, перший великий блок становить загальнотеоретичне поле дослідницької літератури, у яких тіло і тілесність вже були введені в сучасний гуманітарний і соціально-філософський обіг, другий блок літератури становлять дослідження, присвячені генеалогії європейських уявлень про тіло, починаючи з Античності, третій складають джерела, які присвячені середньовічним моделям тілесності, четвертий – блок літератури, що стосується новочасного розуміння тілесності. І вже останній – п'ятий блок літератури потребував додатковий поділ саме на напрями, які безпосередньо стосуються сучасної французької літератури стосовно саме

проблематизації тілесності. Спочатку дисертант розділяє блоки на літературу, яка закладала на протязі минулого століття основи означеної проблематики, а саме – екзистенційно-феноменологічні джерела, література про масове суспільство та дисципліну, та джерела стосовно проблеми Іншого та спільного існування. Потім розглядає саме сучасну французьку проблематику філософії тіла, яка в свою чергу поділяється на ряд напрямків. Дисертант розподілив їх на п'ять напрямків – феноменологічно-онтологічний, психоаналітичний, історико-культурний та соціально-дисциплінарний, техно-філософський, постструктуралістський, який представлений виключно дельозівським розумінням тіла (ст. 31-40). Це дає можливість дисертанту зробити попередній висновок, що зараз «у сучасній французькій думці формується нове поняття тілесності» (ст. 25), яке визначає дослідницьке поле цієї дисертації.

Підрозділ 1.2. (ст. 25-36) розкриває методологію дослідження. Здобувач для досягнення поставленої мети в дисертації керується загальними принципами історичності, системності та компліментарності. Так, принцип історичності припускає, що концепт тіло не розглядається як незмінне, універсально тотожне самому собі утворення, тобто тіло набуває різного сенсу у різні історичні часи і передбачає демонстрацію того, як саме змінювались умови розуміння тіла та його онтологічний статус. Принцип системності вказує на те, що незважаючи на різноплановість, а й інколи і на протилежність феноменологічних, психоаналітичних, історико-культурних, техно-філософських і постструктуралістських підходів, у сучасній французькій філософії тіла, однак, згідно авторської позиції, між ними існує спільне проблемне поле дослідження (ст. 27). Загальний принцип компліментарності передбачає взаємодію методів у межах єдиної дослідницької стратегії проблематики тілесності. Згідно цьому принципу жоден окремий метод не може в повному обсязі охопити матеріал дослідження. Дисертант вміло на протязі всього дослідження в якості основних методів використовує дескриптивний, історико-філософський, лінгвістично-філософський, герменевтичний та структуралістський підходи. Так, дескрипція визначає предметне поле, що гарантує поняттєву коректність. Історико-

філософський підхід висвітлює основні виміри тіла в історії європейської думки та дозволяє показати основи формування сучасної французької проблематики. Далі, лінгвістично-філософський підхід дозволяє краще зрозуміти особливості ключових концептів і різноманіття мов опису тілесності. Герменевтичний підхід представляє їх у широкому філософському контексті і дозволяє зрозуміти внутрішню логіку побудови авторських теорій. А структуралістський метод упорядковує весь матеріал у послідовну конфігурацію, де історико-філософські основи та концептуальні напрямки намагаються утворити єдине, однак, дуже суперечливе, дослідницьке ціле. Завдяки такій, достатньо рухливій, методологічній конфігурації стає можливим розглядати французьку філософію тіла на межі XX–XXI століть як складний, системно організований і внутрішньо диференційований простір.

Розділ 2. досліджує історико-філософські й культурно-онтологічні підгрунтя принципів французької філософії тіла на межі двох століть, зокрема, ретельно аналізуються космологічні, калокагатійні, полісні виміри тіла в Античності (підрозділ 2.1, ст. 42-50); креаціоністські, персоналістичні, сотеріологічні, дуальні виміри тіла у Середньовіччі (підрозділ 2.2, ст. 50-60); субстанційні, механістичні, автономні виміри тіла у Новий час (підрозділ 2.3, ст. 60- 69); екзистенційні, масові, технократичні виміри тілесного буття у сучасності (підрозділ 2.4, ст. 69-83). Треба зазначити, що дисертант вміло, використовуючи усю низку заявлених дослідницьких методів, красномовно представив панораму трансформацій уявлень про тіло та тілесність на протязі усіх історичних епох, де тіло та тілесність кожного разу встановлюється в межах певного порядку смислу, що зумовлюється не просто зміною уявлень про тіло, а суттєвою зміною самої змістовної структури тілесності. В цьому контексті дисертант приходить до дуже важливої для подальшого розглядання термінологічної диференціації, яка робить акцент на відмінності між тілом як фізичним об'єктом і тілесністю як багатовимірною формою людського буття на межі природного і культурного, індивідуального і соціального. Зокрема, тіло не існує для уявлення як чисто природний факт, воно завжди вже включене в ширший соціокультурний

горизонт, наприклад, космічний, етичний, політичний, теологічний, правовий, дисциплінарний, технічний, медійний, а зараз вже в цифровий. Тому, історія тіла є водночас історією того, як культура щоразу заново визначає, що означає бути людиною. На цій підставі першим принциповим висновком є те, що тілесність слід розуміти не як «річ», а як режим належності.

В цьому контексті сучасне тіло вже не може бути представлено в одній площині. Воно є місцем свободи і вразливості, але водночас включене в статистику, норми здоров'я, режими безпеки, медійну репрезентацію, індустрію бажаності та технічне кодування, а також, в режими влади і владних відносин. Саме тому сучасна тілесність є найбільш складною та суперечливою формою людського існування, що конституює сучасну суб'єктність. Вона скрізь амбівалентна, з одного боку, вона виглядає інтимною та вразливою, але одночасно виявляється соціально регульованою, виглядає природною, однак все більше виявляється технічно сконструйованою, і індивідуальною, але дедалі все більше і більше підпадає під стандарти біомаси.

Дисертант проаналізував всі складності цього і приходить до висновку, згідно якого історія концепту тіла є історією поступового переходу від вбудованості до керованості. На ранніх етапах тіло було насамперед включеним у порядок, який його значно перевищував, наприклад Мікрокосм і мікрокосм в античності. Навпаки, в модерності й сучасності воно дедалі більше стає тим, чим потрібно керувати, що слід вимірювати, вдосконалювати, дисциплінувати, відтворювати і репрезентувати. Але саме в цьому переході відкривається і нова критична перспектива: чим сильніше тіло стає об'єктом управління, тим очевидніше воно показує обмеженість будь-якого управлінського проекту. Воно нагадує про скінченність там, де обіцяють контроль, про вразливість там, де нав'язують соціальну норму, про залежність там, де буцімто декларують індивідуальну автономію, про живу фактичність там, де панує гола абстракція. Розглядання Розділу 2 автор закінчує висновком, де робиться акцент на тому положенні, що новизна обраного підходу полягає в тому, що тіло постає не наслідком вже усталеної в культурно-історичному вимірі філософії людини, а

стає підґрунтям для розглядання культурно-історичних трансформацій поняття тіла як красномовного свідoctва суттєвих змін самого європейського знання про людину.

Розділ 3. (ст. 87-119) розглядає ключові концепти щодо основних напрямків французької філософії тіла та ідей щодо біополітики на межі ХХ – початку ХХІ століття, де здобувач приходить до наступних висновків. По-перше, тіло постає як «проблемний вузол», де одночасно працюють, на думку здобувача, всі її характеристики – феноменальність, афективність, символічне конструювання, історична нормативність, технічна модифікація, гендерна асиметрія, міждисциплінарні практики знання. Звідси автор висуває перший принциповий висновок, що у новітній французькій філософії тіло не є об'єктом, який різні школи просто «пояснюють» по-різному, воно є межею, на якій руйнуються самі претензії пояснювальних моделей на повноту. Другий висновок, згідно з авторською позицією, полягає в тому, що французька думка цього періоду фактично демонтує модерну ілюзію тілесної прозорості. Третій висновок стосується співвідношення тілесності й влади. У французькій філософії владні відносини функціонують на всіх рівнях існування суспільства і не лише виключно зовнішнім чином як примус або чисте насильство. Влада існує на внутрішньому рівні завдяки своїм диспозитивам, які охоплюють норми краси, через режими спостерігання та контролю, через технічні інтерфейси, через гендерні ролі, через продуктивність, через дисципліну уваги, через вимогу до самовдосконалення. Наступний висновок полягає в тому, що в сучасній французькій філософії тіло стає не лише проблемою вразливості, а й проблемою межі людського. Дійсно, тіло в сучасній філософській думці постає як історично, технічно й політично варійована межа людського, яка не може бути визначена поза конкретними режимами її виробництва. Заключний авторський висновок робить акцент на тому, що для сучасної французької філософії тіло є не якоюсь другорядною темою серед інших, а новим критерієм філософської адекватності. Інакше кажучи, концепція людини може вважатися переконливою лише тоді,

коли вона здатна витримати випробування саме тілесністю, та її багатогранними та часом суперечливими характеристиками.

В **Розділі 4.** проведений аналіз всіх основних концепцій тілесності французької філософії на межі двох століть. Так, в підрозділі 4.1 (ст. 120-129) аналізується феноменологічний обрій М. Анрі, який радикально відсуває питання «яким є тіло?» і замінює його на питання «яким тіло нам дано?», при цьому «даність» тут іманентна, автоафективна, патична, як те, що «себе переживає» і таким чином задає первинну форму суб'єктивності. Далі, розглядається психоаналітичний обрій Д. Анзье – (підрозділ 4.2, ст.129-139) тіло представлене як умова психічного простору, а шкіра стає моделлю контейнерності, відмежування, утримання та регуляції проникності. У підрозділі показано, що концепт «Moi-peau» (Я-шкіри) зміщує центр ваги на психічні межі, оболонки, поверхню, слід, контейнерні функції й «тілесну опору Я», тобто на те, як тілесність уможливлює мінімальну цілісність суб'єкта. У підрозділі 4.3 (ст. 139-150) здобувач досліджує історико-культурний обрій Ж. Вігарелло, який вказує на певну історизацію в дослідженні тіла. Тіло мислиться як історично вироблений режим норм, порогів, ритмів, уваги, чутливості, історія тут працює як механізм, що робить культурно зумовлене подібним до природного. Вважається, що це одна з найбільш переконливих моделей того, як культурно-історична норма тілесності стає нормативним для суспільства в той чи інший історичний період. Разом з цим, техно-філософська концепція Б. Стіглера – підрозділ 4.4 (ст. 150-161) вказує на зовсім інший вимір при розгляданні тілесності. Згідно концепції Б. Стіглера тіло конституюється не лише в афекті, межі чи нормі, а й у технічному доповненні як первинній умові екзосоматичності. У тексті звернено увагу, що концепція «протезу» у Б. Стіглера не зводиться виключно до медичного пристрою, а є структурним принципом, через який тілесність від початку далеко виходить за біологічні межі й переплітається з пам'яттю, жестом, збереженням і передачею цих важливих складових людини через екзосоматичні опори. Заключний підрозділ 4.5 (ст. 161-174) налаштований на аналіз постструктуралістського обрію Ж. Дельоза і Ф.

Гваттарі, тобто, як тіло організовується силами, які його стратифікують, і що стається, коли ця організація руйнується. Тут тіло мислиться як поле боротьби між організацією та інтенсивністю, між формою й становленням, і саме це робить «тіло без органів» продуктивним для філософії тілесності як політики, що надихнуло багатьох сучасних французьких та і світових дослідників на дослідження різних форм тілесності у сьогоденні. Згідно з авторською думкою, саме синтез цих п'яти поглядів на тіло дозволяє сформулювати п'ятирівневу модель архітектури тілесності, де «тіло» не має однієї сутності, але має п'ять типів конститування, кожен з яких є незамінним і водночас недостатнім.

Висновки та їх обґрунтованість.

Основні результати здобувача висвітлені у низці висновків, які відображають послідовність розділів та підрозділів дисертації. Вони достатньо логічні, повністю відповідають основним завданням дисертаційного дослідження. Обґрунтованість висновків достатньо переконлива та демонструє зміст основних наукових результатів автора, а їх достатня достовірність повністю доведена в основному тексті роботи.

Зауваження. Так, аналізуючи схему, висунуту автором для дослідження феномену тілесності у французькій філософії на межі століть, не можна не відзначити, що вона має достатньо умоглядний, навіть дещо штучний характер. Дійсно, привертає увагу те, що при розгляді постструктуралізму дисертант залишив без належної уваги дослідження феномену тіла Жака Дерріди – знакової постаті для всієї світової та французької думки другої половини минулого й початку нинішнього століття. Важко оминати розуміння тіла й тілесності у Ж. Дерріди, який запропонував власне доволі оригінальне філософське тлумачення цього феномену, використовуючи метод деконструкції.

Згідно з деконструкцією Ж. Дерріди, людина сприймає власне тіло через мову, соціальні коди, культурні норми й табу з певною затримкою, паузою, збоєм, розривами. Тіло не передує мові; воно саме структуроване як текст, тобто жодного «чистого», не зачепленого культурою й мовою досвіду тіла у людини від самого початку не існує. Метод деконструкції Ж. Дерріди справив істотний

вплив на ціле покоління сучасних філософів, які працюють у проблемному полі тілесності, і не лише французьких дослідників. Так, одна із засновниць сучасної нейрофілософії К. Малабу, про яку йшлося здобувачем у Розділі 3, є безпосередньою ученицею та продовжувачкою Ж. Дерріди. Дослідниця суттєво модернізувала текстуальний метод деконструкції, екстраполювавши його на тіло загалом, включаючи й мозок, запропонувавши концепцію пластичності. Можна також згадати П. Б. Пресіадо, який ще студентом слухав лекції Ж. Дерріди в Нью-Йорку; у своїх дослідженнях він розглядає тіло як текст, що підлягає деконструкції, будучи творцем фармакопорнографічної концепції як версії біополітики. А Е. Саден, розглядаючи цифрове вторгнення в тіло сучасної людини, повною мірою застосовує метод деконструкції, безжально викриваючи міф про «корисність цифрових технологій» і водночас показуючи, що за експансією штучного інтелекту приховується перспектива тотального контролю над тілом людини. До речі, саме метод деконструкції надихнув Дж. Батлер на розроблення концепції перформативності як варіанта деконструкції, що дало їй змогу використати її у своїх теоріях суб'єкції та онтологічної прекарності.

Примітним є також той факт, що Ж. Дерріда раніше за Ж. Дельоза звернув увагу на театральні та літературні експерименти А. Арто, присвятивши їм філософське есе «Театр жорстокості та закриття вистави» (червень 1966 року), що згодом стало предметом філософських роздумів Ж. Дельоза, надаючи багатий матеріал для аналізу новаторства А. Арто. До слова, театральні прийоми А. Арто надихнули і Ж. Лакана на розроблення концепції стадії дзеркала. Тому, хоча Ж. Дерріда і не розробляв концепт «тіла без органів», його думка справила вплив на Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі та, можна сказати, безпосередньо вплинула на подальше ґрунтовне розроблення шизоаналізу. Отже, постструктуралістська складова теоретичної рамки дослідження, запропонована автором, набула б голографічної глибини й лише виграла б завдяки включенню до аналізу концепції тіла Ж. Дерріди.

Якщо й надалі аналізувати теоретичну рамку проблематики тілесності, то не можна не звернути увагу ще на один важливий аспект роботи. У

запропонованій автором схемі постструктуралістський компонент жорстко прив'язаний до психоаналітичного. І цьому є своє пояснення. Так, уперше, як відомо, ідея «тіла без органів» була запропонована Ж. Дельозом у праці «Логіка сенсу», однак її подальшу концептуалізацію було здійснено вже безпосередньо творчим тандемом Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі у двотомній праці «Капіталізм і шизофренія». Проте Ф. Гваттарі був і до останніх днів свого життя залишався психоаналітиком, постійно працюючи у психоаналітичній клініці Ла-Борд і пройшовши дещо раніше особистий психоаналіз у Ж. Лакана, залишаючись його, хоч і норовливим, але учнем та незмінним відвідувачем його семінарів.

У постаті Ф. Гваттарі органічно поєднувалися клінічний і теоретичний психоаналітик та філософ. Достатньо згадати, що ще до знайомства з Ж. Дельозом він опублікував есе «Трансверсальність», у якому переосмислив класичний фрейдівський концепт «перенос», що дало змогу авторам шизоаналізу в подальшому трансформувати трансверсальність у концепт «ризومي». Тому Ф. Гваттарі не перебував у тіні геніальності Ж. Дельоза, а становив у їхньому спільному творчому союзі рівнозначну постать, чого, як правило, тривалий час не помічали коментатори. Цей стереотип почав переглядатися, зокрема після виходу друком ґрунтовної монографії Ф. Досса «Жиль Дельоз і Фелікс Гваттарі. Перехресна біографія». Більше того, саме Ф. Гваттарі був натхненником шизоаналітичної теорії, постійно надаючи багатий клінічний матеріал і висувуючи плідні філософські ідеї. Автори шизоаналізу працювали за методикою мозкового штурму, де Ф. Гваттарі виступав генератором ідей, а Ж. Дельоз – суворим аналітиком і систематизатором їхніх концепцій. Водночас Ф. Гваттарі завжди залишався також і психоаналітиком. Отже, підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що постструктуралістська складова в концепції автора, з огляду на наведені вище аргументи, є достатньо умовною, так само, як і її психоаналітична складова.

Як перспективу подальших плідних досліджень проблематики тіла в сучасній французькій філософії я рекомендую би здобувачеві звернути свій дослідницький погляд на концепції політичної тілесності та витончених

технологій сучасної влади. Серед сучасних французьких мислителів найбільш вагомими постатями у вивченні проблематики тіла, на мою думку, є, нарівні з іншими філософами, А. Бадью, Ж. Рансьєр та Г. Шамаю, чиї праці роблять неоціненний внесок у дослідження цієї надзвичайно актуальної проблематики сучасної французької філософії. Однак загалом робота відбулася, а наведені зауваження та рекомендації не применшують її значущості для розвитку української філософської думки. Загалом, окреслені зауваження є скоріше побажаннями на подальшу розробку зазначеної проблеми дослідження і не впливають на загальну дуже високу оцінку дисертації. Я маю надію, що це буде націлювати здобувача на подальше ретельне і дуже евристичне дослідження обраної теми.

З урахуванням усього зазначеного вище, вважаю, що дисертаційна робота Гетьмана Віталія Сергійовича на тему «Специфіка теорій французької філософії кінця XX – початку XXI СТ. щодо сутності тіла та ставлення до нього» є завершеною самостійною кваліфікаційною роботою, що відповідає усім вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 р. № 341) та Наказу МОН України від 12 січня 2017 року №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій», а її автор – Гетьман Віталій Сергійович заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія.

Офіційний опонент:

професор кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська Політехніка»
доктор філософських наук,
професор

Вадим ПАЛАГУТА

